

Accessibility statement

This is an accessibility statement for the journal: Encounters.

Conformance status

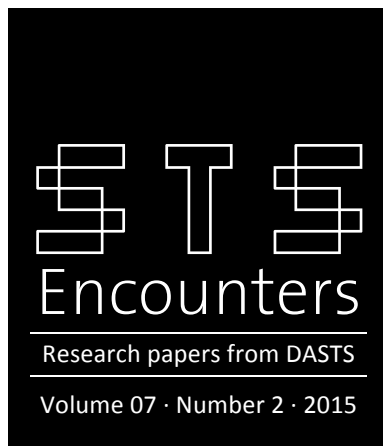
The Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) defines requirements for designers and developers to improve accessibility for people with disabilities. It defines three levels of conformance: Level A, Level AA, and Level AAA. This statement is relevant for volume 1, number 1, 2008 through volume 10, number 5, 2018. Complying with current EU regulations, articles published before September 23th 2018 are unfortunately not made accessible at this point in time. We will do our best to make them accessible as soon as possible.

Feedback

We welcome your feedback on the accessibility of the journal. Please let us know if you encounter accessibility barriers. You can reach us at:

E-mail: imvko@cc.au.dk

Address: STS Center, Helsingforsgade 14, 8200 Aarhus N

<http://www.dasts.dk/>

© Brit Ross Winthereik, DASTS

ISSN: 1904-4372

Den Ontologiske Vending i Antropologi og Science and Technology Studies

Brit Ross Winthereik

DASTS er en faglig forening for STS i Danmark med det formål at stimulere kvaliteten, bredden og samarbejdet inden for dansk STS-forskning samt at markere dansk STS tydeligere i nationale og internationale sammenhænge.

Den Ontologiske Vending i Antropologi og Science and Technology Studies

Brit Ross Winthereik

Abstract

Formålet med artiklen er at afsøge, hvad videnskabs- og teknologistudier eller Science and Technology Studies (STS) tilbyder humaniora og samfundsvidenskaberne med det nybrud, der er blevet kaldt den ontologiske vending. Med udgangspunkt i en beskrivelse af den ontologiske vending i antropologi og STS, defineres vendingen som en særlig interesse for verdens beskaffenhed, og for spørgsmålet om hvordan man forholder sig analytisk til det, som findes, velvidende at det værende også tilvejebringes gennem analyse. Den ontologiske vending markerer grænsen for et diskussionsrum, der spænder over flere fagområder. I artiklen gennemgår jeg aktuelle positioner i diskussionen og identificerer praktiske konsekvenser, der følger af interessen for ontologi. Jeg konkluderer, at et ontologisk studie er kendetegnet ved opmærksomhed på processer, hvor igennem teori og empiri påvirker hinanden i et omfang, så man ikke længere kan udgrænse teorien som en forklaringsmodel. Dermed bliver begreber markeringer af et teoretisk udgangspunkt snarere end arkimediske fikspunkter i analysen. I ontologiske studier indgår det deskriptive og det normative i en vekselvirkning og rejser det uundgåelige spørgsmål: Hvad kan jeg sige, og hvad vil jeg sige på baggrund af det nærværende empirisk-teoretisk materiale? Artiklen giver eksempler på ontologiske studier og illustre-

Brit Ross Winthereik:

Den Ontologiske Vending i Antropologi og Science and Technology Studies

1

rer gennem eksemplerne hvordan den ontologiske vending udfordrer grænser mellem teori og empiri, analyse og intervention.

Indledning

Hvilke centrale teoretiske og metodiske ressourcer tilbyder Science and Technology Studies (STS) på nuværende tidspunkt de øvrige samfunds- og humanvidenskaber? I det følgende vil jeg argumentere for at det, der er blevet kaldt den ontologiske vending repræsenterer et nybrud som er relevant for fagområder, der inspireres af STS-forskningen (Grue & Vega, 2013). Jeg tænker her på sociologi, antropologi, arkæologi, filosofi, informations- og medievidenskab, datalogi, pædagogik, design og domænespecifik forskning, som sundheds-tjenesteforskning, hvor studier af tekno-videnskabelige verdener finder sted.

Indenfor STS-feltet beskæftigede forskere sig med spørgsmål om ontologi længe før, der var tale om en egentlig vending. Aktør-netværkteorien, den empiriske filosofi og de post-koloniale studier er tilgange, der på hver sin måde undersøger betingelserne for konstituering af virkelighed – socialt, materielt, politisk, diskursivt, teoretisk, metodisk og analytisk. Disse tilgange udfordrer med deres interesse for tilblivelse ideen om én verdensorden, hvor det, der repræsenterer, og det, der repræsenteres, betragtes som adskilt. Det er i den kontekst, at Bruno Latours insisteren på, at aktør-netværkteorien ikke er en teori, men en tilgang der tillader udforskningen af en ikke-dualistisk eller monadisk verden, skal forstås (Latour, 1993; Blok & Jensen 2009, 30; Gad 2009). Christopher Gad

STS Encounters · Vol. 07 · No. 2 · 2015

2

og Casper Bruun Jensen understreger at aktørnetværkteori først og fremmest tilbyder muligheden for at indtage en indstilling til forholdet mellem teori og empiri, der ser dette forhold som dynamisk (Gad & Jensen 2010). Central i de STS-studier, der leder frem til den ontologiske vending, er således en afvisning af, at teori har en særlig ophøjet position og kan anvendes til at forklare verdens beskaffenhed. Teori, vil ifølge fortalere for at der har fundet en ontologisk vending sted, altid være en slags deltager i måden undersøgelsesobjektet repræsenteres på.

Ligesom STS-forskningen har medvirket til fremkomsten af det, der nu kaldes den ontologiske vending, har antropologiske studier også bidraget markant dertil. Marilyn Strathern har for eksempel påpeget, at det ikke er ligegyldigt hvilke idéer og tanker, vi bruger til at tænke nye tanker med. Udsagnet "it matters what thoughts we use to think other thoughts" (Strathern 1992, 10) rummer således idéen om, at antropologisk analyse både er viden-skabelse og verdens-skabelse. Inspireret af disse tanker om forholdet mellem repræsentation og performativitet formulerer Marianne Lien en ændret indstilling til den etnografiske analyse.

"Der er ingen åbenlys kontekst derude, som venter på afsløring, ingen teori, der kan sørge for et tydeligt analytisk anker for det forhåndenværende materiale; blot uendelige muligheder til at forbinde og modstille, og indeholdt i hver og én af dem potentialet for at analysen tager en ny drejning." (Lien 2015, 5, min oversættelse).

Lien redegør i sin seneste bog for, hvordan hun bruger begrebet om domesticering som redskab i studier af lakseopdræt. I undersøgelsen af de udryddelsestruede laksearter kunne hun nemt have rettet sin opmærksomhed mod begreber hentet i kritiske studier af industriel kapitalisme og global fødevareproduktion, men

"Når jeg vælger at tænke laks gennem geder og køer, er det ikke fordi alternativerne er irrelevante, men fordi domesticering tilbyder muligheder for at mobilisere sammenligninger som jeg finder særligt tillokkende. Vigtigere endnu er dog at rammen hjælper mig med at suspendere mere konventionelle, normative fortællinger, som kommer med en rollebesætning med skurke og helte, godt og ondt." (Lien 2015, 5, min oversættelse).

Lien peger her på, hvordan hendes undersøgelse indgår i skabelsen af en bestemt slags virkelighed; én, der er anderledes end måden visse andre fortællinger gør det. Liens arbejde er dermed både politisk og stærkt normativt. Det er det eksempelvis, når hun ændrer en fortælling om undslupne laks til en fortælling om hullede net. Hun peger i den forbindelse på en latent fare for at blive beskyldt for at skrive om noget andet, end det materialet efter andres mening, burde handle om. Mens nogle måske ville finde det mest relevant at hendes undersøgelse svarer på spørgsmålet om, hvordan laks bedst kan domesticeres, spørger Lien hvilke materielle og semiotiske ansamlinger, der muliggør domesticering i begrebsmæssig og praktisk forstand.

Lien peger her på vigtigheden af at lave analyser, der indeholder friktion mellem teori og empiri. I hendes verden er teori og begreber ikke *endegyldige* forklaringsmodeller og valget af begreberne handler i stedet om at definere et passende udgangspunkt; ét der tillader hende at bearbejde det etnografiske materiale på en måde, der samtidig tillader en bearbejdning af teorien.

Efter indledningsvist at have opridset hvordan interessen for ontologi kan genfindes i både STS og antropologi, vil jeg nu gå mere i dybden med den ontologiske vendings gentænkning af teori og analyse illustreret gennem specifikke, historiske nedslag. Dernæst vil jeg give praktiske eksempler på, hvad man kunne kalde de ontologiske studiers praktiske metode.

Fra ontologiske studier til ontologisk vending

En tidlig definition på aktørnetværkteori som 'studier i ontologi' og samtidig selv en ontologi formuleres polemisk af Mike Lynch og refereres af Bruno Latour i bogen *ANT and After* (Hassard & Law 1999).

"As Mike Lynch said some time ago, ANT should really be called 'actant-rhizome ontology'. But who would have cared for such a horrible mouthful of words – not to mention the acronym 'ARO'? Yet, Lynch has a point. If it is a theory, of what it is a theory?" (Latour i Law & Hassard 1999, 19).

Her stiller Latour skarpt på relationen mellem teori og ontologi: Hvis aktørnetværkteori er en teori, hvad er det så en teori om? Hans svar

falder (blandt andet) i en (måske sokratiske, men i hvert fald sarkastisk) dialog mellem en underviser og en studerende klargør Latours position vedrørende aktørnetværkteori. Den studerende spørger vedholdende efter en teori, der kan give hans forskning 'kritisk kant'. Latour svarer, at kritisk kant opstår ved at forholde sig til empirien og følge aktører gennem de netværk, de indgår i.

"Hvis I studerede myrer i stedet for ANT, ville I da forvente, at de lærte noget af jeres projekt? Naturligvis ville I ikke det. Det er dem, der er lærerne. I lærer af dem." (min oversættelse, se også Latour 2005, 181).

For Latour er kritik således ikke et perspektiv, der tilføres via teori, men der imod et muligt resultat af en analyse, der går tæt på de centrale aktørers problemstillinger.

Idéen om, at teori er en slags virkelighed, der lige som alle andre slags virkeligheder, skabes gennem praksis, kan genfindes i Annet Marie Mols arbejde (fx Mol 2002). Hendes begreb om multiplicitet er svar på spørgsmålet om hvorvidt værens-spørgsmål er abstrakte, og derfor bør behandles i det abstrakte (for eksempel med analytisk filosofi) eller er socialt og materielt skabte og derfor bør behandles empirisk. Gennem sine hospitalsstudier finder Mol empirisk grundlag for sit argument om at væren altid er resultatet af et omfattende forbindelsesarbejde, og at det vi forstår som naturgivne helheder basalt set må betragtes som virtuelle; som forestillinger snarere end som praktisk eksisterende (Mol 2002a, 162).

Men hvis sygdomme, kroppe, medicinske fagområder og mange andre ting, vi opfatter som helheder, kan ses som multiple, gælder

det så også teori? For Mol er svaret ja, i den grad. Andetsteds beskriver Mol aktørnetværkteori som en slags usammenhængende navigationsstrategi til brug i mødet med kompleksitet.

“ANT is not a ‘theory’, or, if it is, then a ‘theory’ does not necessarily offer a coherent framework, but may as well be an adaptable, open repository. A list of terms. A set of sensitivities. (...) Instead of crafting an overall scheme that becomes more and more solid as it gets more and more refined, ANT texts are out to move – to generate, to transform, to translate.” To enrich. And to betray (Mol 2013, 253).

Under hvilke omstændigheder opererer teorier som afgrænsede enheder og hvilke forventninger har vi til at de opererer som sådanne? (se også Mol 2012). Med andre ord: I hvilket omfang opererer teori som ontologi for samfundsvidenskabelige og humanistiske studier og kan teori som ontologi udfordres?

Disse spørgsmål står centralt i Helen Verrans arbejde (Verran 2001 og 2013). I bogen *Science and an African Logic* rejser hun spørgsmålet om, hvordan vi i vores udforskning af verden undgår en snæver forståelse af, hvad forskel er. At interessere sig for forskel involverer ifølge Verran en interesse for hvordan teori deltager i at skabe bestemte virkeligheder frem for andre. Verrans arbejde fokuserer ofte på kulturmøder, hvor ontologiske forskelle tydeliggøres (Verran & Christie 2011). Det kan for eksempel være møder, hvor der er en tydelig forventning om forskel og et ønske om at forstå forskelle. Alligevel opstår der ingen klarhed, eller hvad man kunne kalde en dybere forståelse. I stedet opstår der utilpashed, som ska-

bes i konfrontationen med begrænsningerne at overkomme ens eget ontologiske udgangspunkt. Verran begræder dog ikke denne mangel på konsensus omkring verdens beskaffenhed. Med spørgsmålet ”hvordan skulle vi dog kunne være skuffede over verden?” (pers. kommunikation) opfordrer hun i stedet til at lave analyser, der anerkender, at metafysik (ordene, tankerne og teorierne) altid er af verden og altid forskelligt konfigureret. Ganske som dem, hvis liv vi studerer, er vi som forskere konstant i færd med en bearbejdning af verden, og ifølge Verran sker det uanset om vores forskning har et eksplicit normativt sigte eller ej.

I et nyligt udgivet særnummer af *Social Studies of Science* om den ontologiske vending i STS (2013) definerer Steve Woolgar og Javier Lezaun den ontologiske vending i STS som en samlebetegnelse for en interesse, der begynder med aktørnetværkteoriens fokus på, hvordan objekter medvirker til at stabilisere tekno-videnskabelige verdener. Det, der begyndte som spredte interesser for skabelse af lokale virkeligheder, bliver nu beskrevet som en regulær bevægelse. Ifølge Woolgar og Lezaun har de ontologiske studier det til fælles, at de ønsker at gribe ind (*interfere*) i gængse opfattelser af, at verden i bund og grund er stabil. For dem, der laver studierne, er hensigten dog ikke blot at *forklare* virkeligheden gennem mere præcise beskrivelser af forholdet mellem stabilitet og emergens.

“The purpose of researching ontology (...) would not be to arrive at a better formulation of the reality of the world, or of the ways in which the world is real, but to interfere with the assumption of a singular, ordered world, and to do so by re-specifying hefty meta-physical questions in mundane settings

and in relation to apparently stabilized objects. In our view, the 'turn to ontology' is a way of inflecting our approximation to the world(s) that we study and create by instilling an enhanced analytical sensibility towards multi-naturalism." (Woolgar & Lezaun 2013, 323).

Orienteringen mod interferens handler således om, at åbne sig for multiplicitet, sameksistens, men også for hvordan visse virkeligheder udgrænses. Der er med andre ord ikke tale om entydigt at fokusere på at finde og beskrive multiplicitet. Det ville være at gøre sig skyldig i, hvad Teun Zuiderent-Jerak kalder *multiplicitets-realisme* (2015, 160), altså idéen om at ét syn på verden som singulær ideelt bør erstattes med et andet syn på virkeligheden som bestående af mangfoldige, delvist sameksisterende verdener. Zuiderent-Jerak skriver:

"The question (...) is not whether STS does or should 'turn to ontology'; rather, the question of multiple ontologies should mainly be seen as a matter of analytical strategy. When is turning to multiple ontologies interesting in terms of the production of STS knowledge? When and how does it allow STS scholars to relate to their fields in more interesting ways?" (Zuiderent-Jerak 2015, 159).

Så vidt den ontologiske vending i STS, men hvad med antropologiens version? Eduardo Viveiros de Castro har et interessant bud på den ontologiske vendings oprindelse. Ifølge Viveiros de Castro kan fremkomsten af den ontologiske vending spores til, hvad han kalder tre

historiske stimuli (2014, 4). Den første er repræsentationskrisen i *cultural studies* og antropologi, som problematiserede grænsen mellem sprog og virkelighed (Markus & Clifford 1986). Den anden er fremkomsten af STS og særligt de etnografiske laboratoriestudier (Latour 1979), hvor grænsen mellem videnskab og ikke-videnskab problematiseres. Disse to begivenheder sætter spørgsmål om repræsentation, agens, materialitet, viden og objektivitet til diskussion på en måde, der efterfølgende ændrede præmisserne for humanistisk og samfundsvidenskabelig forskning.

Den tredje stimulus udgøres af to af vor tids store kriser, den økologiske og den finansielle. Ifølge Viveiros de Castro stiller kriserne så grundlæggende spørgsmål om, hvad mennesket er, og hvilke forandringer dets handlinger udløser, at der er behov for at genoverveje antropologiens eget ontologiske udgangspunkt. Denne stimulus ændrer grundlaget for at bedrive forskning, ikke blot indenfor antropologien, men også indenfor humaniora og samfundsvidenskab generelt.

Viveiros de Castro foreslår, at antropologiens komparative projekt er dens ontologi (Viveiros de Castro 2014). Det betyder at antropologiens opgave er at undersøge, hvad der gælder som virkelighed for forskellige sociale grupper inklusive for antropologer selv. Dette indebærer at forskeren, og de teorier og antagelser denne bringer til torvs, er mere indfildret i opgaven med at beskrive forskellige sociale virkeligheder, end hvad antropologer hidtil har formodet. Den tredje stimulus problematiserer dermed grænsen mellem beskrivelse og analyse på den ene side og intervention og formidling på den anden.

I Viveiros de Castros tilfælde får denne sidste stimulus udtryk gennem et politisk engagement for klimasagen og indfødte folks rettigheder, men hans engagement er også båret af arbejdet med at redefinere antropologiens komparative projekt. For hvordan kan man beskrive 'den anden' og dennes komplekse verdensopfattelse (Viveiros de Castro 2014, 13), hvis ens egen verdensopfattelse ikke alene står i vejen, men direkte forhindrer en dækkende analyse? Han argumenterer for, hvad jeg vil kalde 'omvendt fortalervirksomhed'. Det vil sige en situation, hvor antropologer ikke taler på vegne af undertrykte grupper i håbet om, at deres vilkår kan forbedres, men insisterer på at beskrive og analysere møder mellem virkeligheder, der grundlæggende er uforenelige.

"I am convinced that in the somber decades to come, the end of the world '*as we know it*' is a distinct possibility. And when this time comes (it has already come, in my opinion) we will have a lot to learn from people whose world has already ended a long time ago -- think of the Amerindians, whose world ended five centuries ago, their population having dropped to something like 5% of the pre-Columbian one in 150 years, the Amerindians who, nonetheless, have managed to abide, and learned to live in a world which is no longer their world '*as they knew it*'." (Viveiros de Castro 2014, 6).

For Viveiros de Castro er den ontologiske vendings praktiske konsekvenser afledt af spørgsmålene om, hvad 'verden(er)' er, og hvordan grænsen mellem verdener (kan) krydses (se også Blaser 2010). Der er ikke tale om at indsamle ontologier (hvor mange mon der findes

derude?), men om en indstilling til analyse, hvor grundspørgsmålet er 'Hvad findes?' snarere end 'Hvad kan vi vide?'. Dette ændrer formålet med analysen markant. Den søger ikke at levere en ny forklaringsmodel, men at placere kulturelle fænomener og deres ontologi i relation til andre kulturelle fænomener og *deres* ontologi (Holbraad 2009, 81; Holbraad, Pedersen & Viveiros de Castro 2014) – heriblandt i relation til de teorier, der frembragte analysen. I næste afsnit vil jeg fortælle om den ontologiske vendings indflydelse på min egen forskning.

Om at flytte verden og selv blive flyttet

Jeg har beskrevet den ontologiske vending som en aktuel bevægelse indenfor STS og antropologi. Som man kan se, af den ovenstående redegørelse, indeholder den ontologiske vending i STS og antropologi mange interne forskelle, og kan på ingen måde siges at være et sammenhængende teoretisk fundament, som andre forskere kan bekræfte eller tilbagevise gennem *deres* ontologiske studier (se Gad, Jensen & Winthereik, 2014). Ligeledes er der kun få metodiske anvisninger i de studier, jeg har introduceret. Skulle jeg alligevel fremdrage et metodologisk-analytisk fingerpeg må det være koblingen af det deskriptive og det normative. Ideen om at et ontologisk studie allerede og altid er performativt eller verdens-opbyggende.

Det leder mig til følgende beskrivelse af et ontologisk studie som en *undersøgelse, der er optaget af tilblivelse og stabilisering af virkelighed, som sætter sit eget udgangspunkt på spil ved i særlig grad at*

rette opmærksomheden mod, hvordan teori både flytter verden og selv forandres gennem analyse.

Følger vi de forskere, der har beskæftiget sig indgående med den ontologiske vending vil ethvert udgangspunkt for undersøgelse være informeret af et væld af forskellige ting, herunder teori. For eksempel har Casper Bruun Jensen argumenteret for, at det ikke kan afgøres en gang for alle, om teorien ligger den udenfor det, den betragter og undersøger, eller deltager i konstruktionen af objektet for undersøgelsen. Ifølge Jensen er forholdet mellem det empiriske og det teoretiske kendetegnet ved hybriditet og evig foranderlighed (Jensen 2013). Formålet med at betragte forholdet mellem det empiriske og det begrebsmæssige som et forhold i konstant bevægelse er imidlertid ikke en gang for alle at slå fast at 'sådan er det', men at forstå forskning som et eksperiment i skabelse af virkelighed. Denne tankegang problematiserer således ideen om total relativisme. I et eksperiment må forskerne til enhver tid forpligte sig på de begrænsninger, der sættes af at se det empiriske og det begrebsmæssige som et forhold i bevægelse.

Jeg vil nu kort forsøge at skitsere nogle praktiske konsekvenser af denne tankegang. I det første eksempel beskriver jeg en felt, der umiddelbart allerede var begrebsliggjort, og til tider med begreber, der var velkendte for os forskere. Det fik os til at stille spørgsmålet, hvorvidt vores teoretiske og begrebsmæssige udgangspunkt måske ikke kun var vores, men allerede del af den praksis, vi havde sat os for at forstå. Havde vi i vores forsøg på at interessere dem, hvis praksis vi ville undersøge brugt termer, der allerede var en del af deres selvforståelse? Hvad kom det til at betyde for vores analyse?

I det andet eksempel fortæller jeg om, hvordan arbejdet med at udvikle en digital vandrestav blev et eksperiment i etnografisk metode. Normativt bruger jeg eksemplerne til at opmuntre til endeligt at forlade idéen om, at påvirkning af den empiriske felt ideelt bør minimeres, samt til at hylde den ontologiske vendings potentiale til selv at eksperimentere med forholdet mellem teori, empiri, analyse og intervention.

Begrebsmæssig rekursivitet i studier af udviklingsbistand

Det er ikke givet, at vores samfundsvidenskabelige teoretiske og analytiske bearbejdning af verden er unik. Den indsigt fik betydning i et forskningsprojekt, som Casper Bruun Jensen og jeg udførte fra 2008 til 2013 (Jensen & Winthereik, 2013). Projektet så udviklingsbistanden som et eksempel på et problematisk landskab og informationsinfrastrukturer til monitorering og evaluering som væsentlige elementer i dette landskab. Vores udgangspunkt for studierne var inspireret af klassisk aktørnetværkteori og båret af en interesse for mediering og oversættelse af interesser i et netværk. Hvordan medvirker monitorering og evaluering til at skabe relationer og samarbejde mellem bistandsorganisationer, forskellige slags modtagere og donorer? Hvordan bliver mekanismer, der er udviklet med henblik på kontrol til forpligtende samarbejde i praksis? Hvordan lukker konkrete teknologier og infrastrukturer 'huller' mellem virkeligheden og repræsentationer af virkeligheden?

Som vores feltarbejde skred frem erfarede vi, at de folk, vi mødte, trak på mange af de samme begreber og metaforer for interaktion og

samarbejde, som dem der allerede lå i vores teoretiske og analytiske værktøjskasse. Det var ikke fordi vores informanter var inspireret af aktørnetværkteori på nøjagtig samme måde, som vi var, eller fordi de brugte begreber på nøjagtig samme måde, som vi gjorde. Imidlertid delte vi en grundlæggende forståelse af samarbejde og partnerskab, som en proces hvor oversættelse af interesser og hensigter finder sted. Denne fælles opfattelse muliggjorde adgang til en felt, der ellers havde været svær at få adgang til. For eksempel havde vi gennem Danida forsøgt at få adgang til at studere evaluering af udviklingsbistand, men i det tilfælde havde der været for langt mellem vores og evalueringskontorets syn på undersøgelsens objekt og metoder.

I arbejdet der fulgte efter forhandlingerne om adgang viste det sig nyttigt at udfordre det teoretiske udgangspunkt med Marilyn Stratherns begreber om fraktaler og delvise forbindelser. Vores analyser tog langsomt karakter af Stratherns post-plurale tilgang til analyse, som blandt andet indebærer ideen om, at teoretiske og begrebsmæssige perspektiver på verden produceres af verden i lige så høj grad, som de producerer den (Gad og Jensen 2010, 73). Undersøgelsen af partnerskaber i udviklingsbistand er et eksempel på post-pluralitet i praksis; partnerskaber kom til syne som en fraktal figur, idet de både definerede vores teoretiske perspektiv og kom til syne i udviklingsbistandspraksis; de var både ideal, rettesnor, politik og en daglig udfordring for konkrete mennesker i konkrete situationer. Der var også en forventning til os om, at vi selv agerede som partnere i forhold til dem, hvis praksis, vi studerede, hvilket komplicerede vores ide om at følge partnerskaber empirisk gennem netværk.

Partnerskab, en uomgængelig deltager i syd-syd, nord-syd og nord-nord relationer i nutidig udviklingspraksis, var en realitet i vores felt og blev også produceret på bestemte måder gennem vores deltagelse.

Analytisk gav det visse begrænsninger. Vi kunne udpege partnerskaber i udviklingsbistand som en kendsgerning og en magtfaktor og dekonstruere partnerskabspraksisser med andre begreber – og så alligevel ikke. Med en sådan analytisk strategi ville vi gå glip af at partnerskab også er en sårbar konstruktion, som er foranderlig og situeret i mange forskellige typer af praksis (jf. referencen til Lien i begyndelsen af artiklen). Hvis vi udelukkende havde fokuseret på partnerskaber som resultatet af skiftende politiske vinde, ville vi have frataget begrebet dets kolossale betydning i organiseringen af udviklingsbistand, herunder forskningen i udviklingsbistand. Partnerskaber var en del af 'the established disorder' (Law & Hetherington 1998 efter Haraway), både empirisk realitet og under konstant begrebsmæssig relativering og til forhandling – for os og for dem, vi studerede. Partnerskaber definerede 'god udviklingsbistand' diskursivt og viste sig samtidig at være mange forskellige ting, når konkrete samarbejder skulle etableres og vedligeholdes. Informationsinfrastrukturer var ofte en væsentlig faktor i denne vedligeholdelse, men svingede også mellem at være begreb og et empirisk fænomen. Feltarbejdet udviklede sig til et etnografisk kludetæppe. Ikke blot var vi til stede i mange forskellige typer af praksis, men det empiriske, stillede sig også ofte teoretisk eller begrebsmæssigt an.

Set i bakspejlet havde vi ingen problemer med at acceptere vores egen involvering i skabelsen af den etnografiske felt; det aspekt var

vi helt forberedt på (se Winthereik, de Bont & Berg 2002). Ej heller udgjorde det noget principielt problem at arbejde med 'omvendinger' af det, vi forventede ville optræde som teori eller diskurs og empiri. I praksis viste udfordringen sig at være at fastholde ideen om eksperimentet. Vores interesse for det eksperimentelle blev løbende udfordret af de informanter, med hvem vi var partnere, og som i flere tilfælde selv havde læst samfundsvidenskabelig litteratur som Pierre Bourdieu og Michael Power. Og de havde en helt klar forventning om, at man som forsker først valgte en teori og dernæst undersøgte virkeligheden.

Ontologiske studier på kanten af Danmark

Upåagtet mit forhåndskendskab til de problemstillinger jeg har beskrevet ovenfor, var der en slags naivt håb indbygget i det andet projekt, jeg vil præsentere her. Det er håbet om, at vi forskere, når vi nu *ved* at etablering af virkelighed, inklusiv vores egen, er igangværende, aktivt kan definere hvordan vi ønsker at deltage i skabelse af virkelighed. Men når nu verden nægter at stå stille bliver håbet om kontrolleret intervention snart gjort til skamme.

I forskningsprojektet *Alien Energy* (2012-16) med Laura Watts, James Maguire, Louise Torntoft Jensen og Line Thorsen tog vi udgangspunkt i en bestemt problematisering, nemlig ønsket om at undersøge vedvarende energi ved selv aktivt at deltage i at etablere betingelserne for analyse.

Projektet er et komparativt studie af energiinfrastrukturer og deres opfindere, videnskabsfolk og politikere. De energiformer, vi undersøger er på forskellig vis fremmedartede (*alien*) i den forstand, at

Brit Ross Winthereik:

Den Ontologiske Vending i Antropologi og Science and Technology Studies

17

det innovationsarbejde, der foregår, i vid udstrækning består i at integrere nye energiformerne i en etableret og kendt energiinfrastruktur. Projektet undersøger innovation i vedvarende energiproduktion i Danmark, Skotland (bølgeenergi) og Island (geotermisk energi). Begrebsmæssigt arbejder vi med det fremmede og det velkendte og argumenterer for det produktive i at bevare en åbenhed i forhold til forholdet mellem nye teknologier og det etablerede energisystem (Watts & Winthereik 2014).

I projektet undersøger vi landskaber, men i modsætning til *Monitoring Movements*, hvor vi brugte betegnelsen landskab analytisk, handler *Alien Energy* om konkrete, energiproducerende landskaber. Det fysiske landskabs rolle i innovation var en vigtig begyndelse for projektet, som har udmøntet sig i konstruktionen af kystområder og geotermiske kilder som 'kantsteder'. Bølgekraften findes ved landets geografiske kant, mens den geotermiske energi findes mellem tektoniske plader, som er en anden type geografisk kant. Idéen om kant (*edge*) er blevet en bærende begrebsmæssig konstruktion i vores genfortælling af specifikke energiproducerende landskaber. Den genfortælling, jeg vil fokusere på her, er indbygget i en digital vandrestav, vi udviklede som del af projektet.

Den digitale vandrestav er lavet af birk fra Thy Nationalpark og udstyret med en MP3 afspiller, en RFID tag og et sæt hovedtelefoner. Vi lavede i alt fire vandrestave, som kunne guide folk rundt i klitterne bag Hanstholm Havn, hvor Dansk Center for Bølgeenergi også har til huse. I samarbejde med os andre, havde Laura Watts skrevet en fortælling om områdets teknologihistorie, der forbandt denne historie til projektets andre etnografiske felter. Fortællingen fremhævede

STS Encounters · Vol. 07 · No. 2 · 2015

18

skønheden i landskabets teknologi-mættede kultur-lighed i en udstrækning, så den vandrende ikke længere skelnede mellem hvad der var 'ren natur' og 'ren kultur'. Beskrivelsen kan således ses som en analytisk konstruktion af undersøgelsesobjektet, der blev til gennem formidling til offentligheden (Thorsen under udgivelse).

Med beskrivelsen af landskabet som et kantsted, beboerne som kantboere og energiens tilstedeværelse som resultatet af teknologiske, kulturelle, historiske og politiske processer etablerede vi rammen for et etnografisk eksperiment.¹ Eksperimentet bestod i at formidle etnografisk viden mens på en og samme tid ny viden om felten blev genereret. Udover det forhold at vandrestaven formidler viden om forskellige former for energi og energiens placering i et konkret landskab, var staven et forsøg på at intervenere i velkendte opdelinger af verden som enten kultur eller natur, teknologi eller politik. For at vandrestaven kunne 'komme ud at gå' måtte kommune, bølgeenergiudviklere, lokalt erhvervsliv, naturstyrelse og universitet desuden bringes sammen. Konkret betød det at vi ud over at udvikle vandrestaven også deltog i etableringen af et konsortium, der ville adoptere de mærkværdige vandrestave.

Fremmede (*alien*) energiformer har ikke altid noget naturligt institutionelt hjem. I Danmark pågår der løbende med den teknologiske udvikling af bølgekraftanlæg en strategisk mobilisering af feltets forskelligartede aktører. I denne sektor, som knap endnu er en sektor, foregår der eksperimenter med bølgekraftteknologi parallelt med eksperimenter i organisationer, der forsøger at få politisk indflydelse og skabe relationer til investorer, der vil 'adoptere' teknolo-

¹ Der findes mere om vandrestaven på www.alienenergy.dk.

gie. Vandrestaven kan i den sammenhæng sammenlignes med prototyper: Ganske som opfinderne forsøger at integrere bølgekraftanlæg i den nuværende energiinfrastruktur og i fællesskab søger at fremstå som relevante partnere for energipolitiske institutioner og investorer, måtte vandrestaven knytte an til individer og institutioner for at opnå eksistens. For os blev energivandringen således et eksperiment i teknologiske prototypers delvise eksistens og i det strategiske og følelsesmæssige arbejde, som teknologiudvikling kræver (se desuden Ertner 2015).

Arbejdet med vandrestaven gav nye indsigter i etnografisk metode. For eksempel var der en forventning blandt vores samarbejdspartnere om, at det primære resultat af energivandringen ville basere sig på etnografisk indsamlet viden om folks *oplevelser* med vandrestaven. Der herskede således en forventning om, at staven ville blive en deltager i allerede eksisterende sociale verdener. Etnografien ville være *resultatet* af stavens design og anvendelse. Vores forventning var anderledes, idet vi så arbejdet med at lave vandrestaven som det primære etnografiske arbejde. Men hvis udviklingen af vandrestaven var et eksperiment i etnografi og hvis vi under udviklingen af staven oplevede en bestemt forventning til stavenes præstation, så var stavenes præstation vel en del af etnografien?

Set i bakspejlet var energivandringen et eksperiment i forholdet mellem analyse og intervention, fordi den udfordrede ideen om etnografi som stabil metode til indlevelse i stabile verdener. Med eksperimentet forsøgte vi at fastholde ideen om både vandrestav, landskab, teknologi og etnografi som tilblivelse. Det relevante metodespørgsmål gik derfor ikke på hvordan en talende vandrestav på-

virker de mennesker, der bor i og omkring Hanstholm. Det handlede snarere om hvordan metoder også er teknologier, der deltager i at skabe verdener, for eksempel gennem brugen af prototyper.

Vandrestavene var færdige og taget i brug, men blev også ved med at ændre sig, idet de hele tiden kom til at indgå i nye relationer. Dette er meget lig hvad STS-forskere fornylig har talt om som *inventive methods*.

“Inventive methods recognize specificity by addressing and including ‘heres’ and ‘nows’, but only as they are constituted in relation to ‘theres’ and ‘thens’ that are brought into being by the methods’ own constitutive, self-organizing effects in relation to the context of a problem.” (Lury & Wakeford, 2010).

Lury & Wakeford taler her om metoders evne til at koble tider, steder og anliggender, der ikke før har været koblet på netop denne måde. I modsætning til den forventning vores samarbejdspartnere havde til etnografi som en metode, der træder ind i en verden og kortlægger den, handler *inventive methods* om metoders evne til at forbinde det, som ‘er’ med andre tider, steder og anliggender. Dermed artikulerer metoder problemstillinger, der ikke er blevet artikuleret på netop den måde i den aktuelle sammenhæng. Og således opstår og vedligeholdes metoders evne til at intervenere i etablerede forestillinger om verdens beskaffenhed.

Anskuer man energivandringen som en begivenhed, der kobler forskellige tider, steder og anliggender og giver et bud på hvordan teknologiudvikling, landskab og energiproduktion hænger sammen,

Brit Ross Winthereik:

Den Ontologiske Vending i Antropologi og Science and Technology Studies

21

er der tale om et ontologisk studie. Med vandrestaven forsøgte vi at ‘overtale’ mennesker, natur, infrastruktur, energi til for en tid at blive opmærksom på hinandens eksistens. Med Energivandringen forsøgte vi at skabe begreber, der kunne gøre plads til bølgekraften som mere og andet end et eksotisk fænomen, der snart vil forsvinde igen. Med forsøget på at interferere i den etablerede (u)orden, der skiller opfindere fra politikere, natur fra kultur, ingeniørkunst og anden forskning fra følelser, og fysik fra metafysik, skabte vi for et øjeblik en verden hvor disse ting var forbundne.

Ontografi - ontologiske studiers metode

Den ontologiske vending har taget form af en dialog og en ‘forstyrrelse’ af hinandens synspunkter i STS og antropologi (Gad, Jensen & Winthereik 2013). Den har medvirket til skabelsen af en fornyet interesse for måder at repræsentere andethed (*alterity*) i antropologien og for tilblivelsesprocesser (*emergence*) i STS (Bonelli 2015, 5). STS og antropologi er begge blevet fornyet af de muligheder og begrænsninger, der ligger i, at lade teori og begreber vi selv bringer til torvs være en del af analysen uden at give køb på analysens sandhedsværdi og udsigelseskraft ud over den aktuelle situation.

Martin Holbraads begreb om ontografi stiller skarpt på udfordringen ved, at vores teorier og begreber er flydende og samtidig sandhedsproducerende (Holbraad 2009, 90). For ham er ontografi en løsning på et umuligt projekt; at beskrive andethed på andethedens egne præmisser (se Henare, Holbraad & Wastell 2006). Ontografi er at række ud efter denne andethed gennem opfindsomme

STS Encounters · Vol. 07 · No. 2 · 2015

22

beskrivelser og begrebsliggørelser af en basalt set utilgængelig verden. Andrea Ballesteros forsyner os med en mere håbefuldt tilgang. I artiklen *Theory as Parallax and Provocation* (under udgivelse) reflekterer Ballesteros over ontologisk etnografi. Ballesteros introducerer to heuristikker: 'theory then and theory now' og 'parallax and provocation as theory artifacts'. Med 'theory then and theory now' peger hun på teori som en slags forsyningssystem, hvor igennem forskeren får adgang til begreber, som hun kan bruge i sine studier af empiriske fænomener. Samtidig er teori en tankemåde eller et udgangspunkt, som begreber ikke kan eller bør løsrydes fra, men som dog alligevel kun er et udgangspunkt. Det vil sige, at når man bruger begreber, kræver de konstant *empirisk* udredning og præcisering, typisk gennem etnografi eller andre former for empirisk undersøgelse. Teori, siger Ballesteros, kan aldrig handle om at løsne empiriske knuder og insisterer på, at brugen af teori altid rummer en fordring om at løsne teoretiske knuder. Teorier bør ikke være 'tokens of authority', der bruges til at forklare empiriske fænomener; teori er selv del af rodet.

Med idéen om teori som parallax og teori som provokation åbner hun op for to forskellige måder hvorpå teori kan hjælpe os til at forstå andetheden. På den ene side fungerer teori som en parallax, det vil sige, at teorien udpeger en linje mellem stedet, man som forsker kigger fra og hen til det, hun kigger på. At opfatte teori som parallax er at anerkende, at der altid er mange 'linjer', der peger hen mod ethvert studieobjekt, og at ethvert synsfelt er gennemkrydset af potentielle måder, hvorpå man kan gå til undersøgelsen. Teori som parallax skal ikke forveksles med perspektivisme, idet der

hos Ballesteros ikke er en forventning om at beskuerne ser det samme men blot fra forskellige positioner. I stedet opløses ambitionen om, at undersøgelsen afbilleder 'den empiriske virkelighed', og at teorien efterlades uberørt af denne virkelighed. Uanset om forskeren gerne ville præstere en sådan afbildning, er det ganske enkelt ikke muligt.

"The parallax is constituted by the fact that there are things that cannot be seen, cannot be known. The unseeable changes from one moment to the next, but nevertheless it exists." (Ballesteros under udgivelse).

Teori går således på en og samme gang forud for empiriske observationer og etableres dynamisk, når forskellige tilgange krydser hinanden, hvilket de i praksis altid gør. Der er ingen 'rene' teoretiske eller analytiske tilgange til undersøgelser af verden.² Det er således *netop* på grund af teoriens indlejring i den empiriske felt, at den er i stand til at ændre vores tænkning og dermed også, hvad vi ved.

Teori som provokation beskriver en anden måde, hvorpå teori kan hjælpe os til at engagere os med verden, fordi teorien allerede er indlejret. Det er når informanter finder lejlighed til at undervise eller belære etnografen om teorier og deres udsigelseskraft i forhold til deres egen praksis (Jensen og Winthereik 2013, kap 6; Ratner 2013). I det perspektiv er teori ikke blot en markør, der skelner forskerens betragtninger fra studieobjektets. Teori som provokation peger i

² Der er klare overlap med Haraway's metafor om medieret vision (diffraction) (Haraway, 1992) i idéen om teori som parallax.

stedet på værdien i at forfølge teoriens udfoldelse i konkrete relationer; som noget der ophidser, irriterer og sætter ting i bevægelse.

Pointen er, at med interessen for ontologi formes det analytiske blik gennem bestemte teoretiske interesser og gennem relationer, der udfordrer disse teorier, men også gennem vores metoder. De eksempler jeg har givet på ontologiske studier, har på forskellig vis været optaget af etnografi, det vil sige af hvordan undersøgelsen medvirker til at stabilisere verdener. De har været optaget af teknologiers deltagelse i tilblivelse og stabilisering (monitorerings- og evalueringssystemer, en digital vandrestav), men også i begrebsmæssige stabiliseringer af, hvad der er 'kendt', og hvad der er 'fremmed' (*alien*). I forhold til Ballesteros nuancering af teoriens rolle i etnografiske studier blev begge de projekter, jeg har beskrevet, både formet af den teori og de redskaber vi havde med og af de 'omvendinger' teorien undergik i mødet med verdener, der allerede var gennemkrydset af teori og analyse.

Konklusion

Den ontologiske vending definerer en stigende interesse i visse grene af samfunds- og humanvidenskaberne for processer, hvorigennem ting bliver virkelige. Jeg har her argumenteret for, at vendingen hverken refererer til en tendens eller et paradigmeskifte, men at den mere jordnært frembyder inspiration til at 'omvende' vores analyser, så de beskriver de verdener, vi undersøger, såvel som vores teoretiske, analytiske og metodiske udgangspunkter i en og samme bevægelse. Refleksion, perspektivering, og kritik er dermed foldet

ind i analysen og ikke tilføjelser. Men der er mere vi kan tage med fra den ontologiske vending, nemlig inspiration til at overveje ontologiske studiers indlejrede normativitet.

Marisol de la Cadena taler om *ontologiske åbninger*, som nogle der kan findes, når ontologi gøres til et emne for etnografi (Cadena 2014). Moderne politik, siger hun, baserer sig på 'what is', på hvad der findes i verden, og på kendsgerninger om de ting vi ved og kan erkende – og hylder forskel mellem dem. Problemet er, at det kun er de forskelle der kan synliggøres i et repræsentativt demokrati, der kan tages i betragtning. Moderne politik, siger Cadena, usynliggør både de stemmer, der ikke kan repræsenteres i et repræsentativt demokrati – i hendes egen etnografi får disse stemmer samlebetegnelsen 'earth-beings' – og politikens egen politik. Dens politiske ontologi. At skabe ontologiske åbninger er at gøre den moderne politik ontologi til objekt for etnografisk undersøgelse.

Man behøver ikke studere forholdet mellem natur og kultur i den moderne stat for at blive opmærksom på ontologiske åbninger. Jeg har vist hvordan den ontologiske vending har omdefineret forståelsen af teori og teoriens forhold til empirien. Jeg har også givet eksempler på teoriens mangfoldighed; ikke længere blot en forklaringsmodel, men også analytisk ressource, en motor, der driver etnografiske beskrivelser og et dynamisk fænomen, der er verdensopbyggende. Den væsentligste pointe vi kan tage med fra den ontologiske vending er at teori er meget mere end et redskab til at udføre sandhedstjek og fastslå verdens grundlæggende beskaffenhed. Teori kan hjælpe os med at undersøge ontologiske usikkerheder og åbninger. Hvis teori selv er en del af det der søges beskrevet og dermed

kendetegnet ved at være under konstant forandring (Gad og Jensen 2010, 59), så er det et åbent spørgsmål, hvad der er virkeligt, for hvem og hvornår. Dermed understreger den ontologiske vending også ontologiske studier som normative og del af en virkelighed, hvor de altid potentielt har en politisk rolle at spille. Det er ikke sikkert, at de gør det, men hvis sandhedsproduktion og fremstilling af virkelighed er to sider af samme sag, er det vigtigt at have øje for hvordan og om de er forbundne. At være opmærksom på den forbindelse og finde nye måder at udforske den på, udgør de ontologiske studiers praktiske metode.

Tak

Jeg vil gerne takke Casper Bruun Jensen for 15 års samarbejde omkring de emner, jeg behandler i artiklen, Anders Blok for at invitere mig til at tale om emnet i Selskab for Videnskabernes Filosofi, Christopher Gad, Torben Elgaard Jensen og Frida Hastrup for indholdsmæssige kommentarer. Også tak til de mange andre, hvis gerning har inspireret artiklens argument.

Referencer

- Ballesterio, A. (under udgivelse), "Theory as Parallax and Provocation" in *Theory is not what it used to be*, Boyer, D., Faubion, J. & Marcus, G. E. (eds.), Cornell University Press, United States of America.
- Blaser, M. (2010), *Storytelling Globalization from the Chaco and Beyond*, Duke University Press, United States of America.
- Blok, A. & Elgaard Jensen, T. (2009), *Bruno Latour – Hybride Tanker i en Hybrid Verden*. Hans Reitzels Forlag, København.

- Bonelli, C.R. (2015), "To See That Which Cannot Be Seen: Ontological differences and public health policies", *Journal of the Royal Anthropological Institute*, vol. 21 (4).
- Cadena, M. de la (2014). "The Politics of Modern Politics Meets Ethnographies of Excess Through Ontological Openings", *Cultural Anthropology*, <http://www.culanth.org/fieldsights/471-the-politics-of-modern-politics-meets-ethnographies-of-excess-through-ontological-openings>.
- Clifford, J. & Marcus, G.E. (1986), *Writing culture: The poetics and politics of ethnography*, University of California Press, Berkeley.
- Ertner, M. (2015), "Infrastructuring Design – An Ethnographic Study of Welfare Technologies and Design in a Public-Private and User Driven Innovation Project", PhD. Thesis, IT University of Copenhagen.
- Gad, C. & Bruun Jensen, C. (2010), "On the Consequences of Post ANT", *Science Technology and Human Values*, 35(1): 55-80.
- Gad, C., Bruun Jensen C. & Winthereik, B. (2013), "Praktisk ontologi: Verdener i STS og antropologi", *Tidskrift for Antropologi*, 67: 81-100.
- Grue, A. & Vega, S. (2013). "Bebor vi Mangfoldige Verdener? Introduktion", *Tidskrift for Antropologi*, 67: 5-22.
- Haraway, D. (1992), "The Promises of Monsters: A Regenerative Politics for Inappropriate/d Others" in *Cultural Studies*, Grossberg, L., Nelson, C., Treichler, P.A. (eds.), Routledge, New York: 295-337.
- Henare, A. J. M., Holbraad, M., & Wastell, S. (2006), *Thinking Through Things: Theorising Artefacts in Ethnographic Perspective*, Milton Park, Abingdon, Oxon, Routledge, New York.
- Holbraad, M. (2009), "Ontography and Alterity: Defining Anthropological Truth" *Social Analysis*, vol. 53 (2): 80–93.
- Holbraad, M., Pedersen, M. & Viveiros, E. (2014), "The Politics of Ontology: Anthropological Positions", *Cultural Anthropology Online*, available at: <http://culanth.org/fieldsights/462-the-politics-of-ontology-anthropological-positions>

- Jensen, C.B. & Winthereik, B.R. (2013), *Monitoring Movements in Development Aid: Recursive Partnerships and Infrastructures*, MIT Press. Cambridge MA & London.
- Jensen, C.B. (2013) "Continuous Variations: The Conceptual and the Empirical in STS", *Science, Technology and Human Values*: doi: 10.1177/01622439135028: 1-22.
- Jensen, C.B. (2012), "Anthropology as a Following Science: Humanity and Sociality in Continuous Variation" *NatureCulture*, vol 1 (1): 1-24.
- Latour, B. (1990), "Postmodern? No, Simply Amodern! Steps towards an Anthropology of Science", *Studies in History and Philosophy of Science Part A.*, vol. 21(1): 145-171.
- Latour, B. (1993). *We Have Never Been Modern*. Harvester-Wheatsheaf, New York.
- Latour, B. (2005). *En Ny Sociologi for et nyt Samfund: Introduktion til Aktør-Netværk-Teori*. Akademisk Forlag, København.
- Law, J. (1999), "After ANT: Complexity, Naming and Topology" in *Actor-Network Theory and After*, Law, J. & Hassard, J. (Eds.), Blackwell Publishers, Oxford: 1-14.
- Law, J. & Hetherington, K. (1998), "Allegory and interference: representation in sociology", Lancaster University, Department of Sociology: 1-15, available at: <http://www.lancaster.ac.uk/fass/resources/sociology-onlinepapers/papers/law-hetherington-allegory-interference.pdf>
- Lien, M. (2015), *Becoming Salmon: Agriculture and the Domestication of a Fish*, University of California Press.
- Lury, C. & Wakeford, N. (2013), *Inventive Methods: The Happening of the Social*, Routledge, London.
- Mol, A. (2002), *The Body Multiple: Ontology in Medical Practice*, Duke University Press, Durham, England.
- Mol, A. (2002a), "Missing Links, Making Links: The Performance of some Artheroscleroses", in Berg, M. & Mol, A. *Differences in Medicine: Unraveling Practices, Techniques and Bodies*, pp. 144-65.
- Mol, A. (2012), "Mind Your Plate! The Ontonorms of Dutch Dieting.", *Social Studies of Science*, vol. 43: 379-396.
- Mol, A. (2013) "Actor-Network Theory: Sensitive Terms and Enduring Tensions ", *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, vol. 50 (1): 253-269
- Ratner, H. (2012), "Promises of reflexivity: Managing and researching inclusive schools", PhD thesis, Copenhagen Business School, Copenhagen: 1-400.
- Thorsen, L.M. (under udgivelse), "The Energy Walk – experimenting with aesthetic methods in STS?", *Science as Culture*, special issue on 'Infrastructuring Environments'.
- Strathern, M. (1992), "The Gender of the Gift: Problems with Women and Problems with Society in Melanesia", *Studies in Melanesian Anthropology*, University of California Press, Berkeley & Los Angeles.
- Verran, H. (2001), *Science and an African Logic*, University of Chicago Press, Chicago.
- Verran, H. & Christie, M. (2011), "Doing Difference Together – Towards a Dialogue with Aboriginal Knowledge Authorities Through an Australian Comparative Empirical Philosophical Inquiry", *Culture and Dialogue*, vol. 1(2): 21-36
- Viveiros de Castro, E. (2014), "Who is afraid of the ontological wolf? some comments on an ongoing anthropological debate", CU-SAS Annual Marilyn Strathern Lecture, 30 May 2014.
- Watts, L. & Winthereik, B.R. (2014), "Energy as Alien" in *New Energies: Land Art Generator Initiative*, Monian, E. & Ferry, R. (eds.), Prestel, Munich, London, New York: 26-27.
- Winthereik, B.R., A. de Bont & M. Berg (2002), "Accessing the World of Doctors and their Computers: 'Making Available' Objects of Study and the Research Site through Ethnographic Engagement", *Scandinavian Journal of Information Systems*, vol. 14 (2): 47-58.

Zuiderent-Jerak, T. (2015), *Situated Intervention; Sociological Experiments in Health Care*, MIT Press, Cambridge MA.

Biografisk note

Brit Ross Winthereik er lektor ved IT Universitetet i København i gruppen *Technologies in Practice*. Hun er optaget af ITs rolle i organisationer og af hvordan Science and Technology Studies deltager i at løse nutidige, samfundsmæssige udfordringer gennem deres engagement i videns- og verdensskabelse.